

Historiografie tussen literatuur en wetenschap. Een dubbele traditie in vroegmoderne nationale geschiedschrijving

Lydia JANSSEN

Abstract

During the sixteenth and seventeenth centuries a new form of historiography developed in Europe under the influence of ‘antiquarianism’. Its novel approach to the proper handling of historical sources and divergent writing style represented a drastic break from traditional historiographical ideals. In this paper, I wish to explore this scholarly development from a comparative perspective on the basis of a small corpus of early modern national histories. I will focus attention on two complementary aspects of these works which are particularly revelatory of the scholarly views which influenced their composition: the handling of historical sources and the style of the text. These two dimensions present the two faces of historiography: the scientific study and the literary work and are therefore particularly revelatory of the crucial shift from historiography as a literary genre to historical studies as a scientific discipline which took place in this period.

De vroegmoderne periode werd gekenmerkt door verregaande veranderingen in het intellectuele landschap van Europa. De opkomst van empirische onderzoeksmethodes en sceptische bewegingen die bestaande kennissystemen in vraag stelden, zorgde voor een totale omwenteling in de manier waarop men aan ‘wetenschap’ deed. Ook de historiografie bleef niet immuun voor deze veranderingen in mentaliteit. Vroegmoderne vertegenwoordigers van het ‘antiquarianisme’¹ ontwikkelden een nieuwe manier om aan geschiedschrijving te doen.² Dit bete-

¹ Ik gebruik de term ‘antiquarisch’ in deze bijdrage in zijn brede betekenis, als aanduiding van de vernieuwende beweging die haar oorsprong vond in Italië in 15de eeuw en werd gekenmerkt door haar nieuwe methodologie. Zie hierover onder andere: Anthony Grafton, *What was History? The Art of History in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), pp. 21-33; Peter N. Miller, ‘Major Trends in European Antiquarianism, Petrarch to Peiresc’, in José Rabasa et al. (eds.), *The Oxford History of Historical Writing* (Oxford: Oxford University Press, 2012), III, 244-260, esp. 244-245 en Peter N. Miller, ‘Writing Antiquarianism. Prolegomenon to a History’, in Peter N. Miller (ed.), *Antiquarianism and Intellectual Life in Europe and China, 1500-1800* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2012), pp. 27-57.

² Arnaldo Momigliano, ‘Ancient History and the Antiquarian’, in Arnaldo Momigliano, *Studies in Historiography* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1966), pp. 10-13; Arnaldo Momigliano, ‘The Rise of Antiquarian Research’, in Arnaldo Momigliano, *The Classical Foundations of Modern Historiography* (Berkeley-Los Angeles: University of California Press, 1990), pp. 54-57 en 70-73; Anthony Grafton, *The Footnote. A Curious History* (London: Faber and Faber, 1997), pp. 75-77, 132 en 176-179; Peter N. Miller, *Peiresc’s Europe. Learning and Virtue in the Seventeenth Century* (New Haven-London: Yale University Press, 2000), pp. 8, 10, 21, 23, 79-80, 132 en 137; Grafton, *What was History?*, pp. 20-33; Béatrice Guion, ‘Comment écrire l’histoire. L’ars historica à l’âge classique’, *Dix-septième siècle* 246 (2010), pp. 9-12 en 21; Peter Burke, ‘History, Myth and Fiction. Doubts and Debates’, in José Rabasa et al. (eds.), *The Oxford History of Historical Writing* (Oxford: Oxford University Press, 2012), III, 261-281; Miller, ‘Major Trends’, passim; Miller, ‘Antiquarianism and intellectual life’, p. 3.

kende een radicale breuk met traditionele vormen van historiografie in tal van opzichten. De nieuwe, ‘antiquarische’ tak van de geschiedschrijving verdrong echter niet meteen zijn traditionele tegenhangers, waardoor een tijdlang twee sterk uiteenlopende tradities naast elkaar bleven bestaan.

In de laatste decennia zijn er belangrijke bijdragen geleverd aan de wetenschappelijke kennis over ‘antiquarianisme’ en historiografie door onder meer Anthony Grafton, Peter Miller en Angus Vine.³ Ook Arnaldo Momigliano’s werk over de geschiedenis van de geschiedschrijving is nog steeds toonaangevend.⁴ Toch blijft de wetenschappelijke literatuur over dit onderwerp relatief beperkt en gaat de analyse van nieuwe tendensen in de vroegmoderne historiografie vaak niet verder dan een summier beschrijving van enkele ‘typische kenmerken’.

Om een beter zicht te krijgen op wat deze dubbele traditie in de vroegmoderne historiografie precies inhield, zal ik het onderwerp in deze bijdrage benaderen vanuit een comparatieve invalshoek. Daarbij zullen enkele concrete historiografische werken fungeren als basis voor mijn analyse. Dit laat mij toe te vertrekken vanuit de werkelijke praktijk om zo een beter beeld te krijgen van de manier waarop de geschiedschrijvers zelf hun taak invulden. Omdat het jammer genoeg niet mogelijk is alle relevante aspecten te behandelen binnen het beperkte opzet van deze bijdrage, heb ik ervoor gekozen om twee van de belangrijkste dimensies te belichten. Ten eerste zal er gefocust worden op de omgang met historisch bronnenmateriaal, ten tweede zal de aandacht gevestigd worden op belangrijke veranderingen in de stilistische vormgeving. Deze twee aspecten vertegenwoordigen als het ware de twee ‘gezichten’ van historiografie: de ‘wetenschappelijke’ studie van de geschiedenis en de ‘literaire’ vormgeving van het historisch relaas. Deze twee thema’s zullen bijzonder betekenisvol blijken in de analyse van de veranderende opvattingen over goede geschiedschrijving.

³ Zie onder andere: Miller, *Peiresc's Europe*; Peter N. Miller, ‘The Antiquary’s Art of Comparison. Peiresc and Abraxas’, in Ralph Häfner (ed.), *Philologie und Erkenntnis. Beiträge zu Begriff und Problem frühneuzeitlicher Philologie* (Tübingen: Niemeyer, 2001), pp. 57-94; Grafton, *What Was History?*; Peter N. Miller, ‘Description Terminable and Interminable. Looking at the Past, Nature, and Peoples in Peiresc’s Archive’, in Gianna Pomata- Nancy Siraisi (eds.), *Historia. Empiricism and Erudition in Early Modern Europe* (Cambridge: MIT, 2005), pp. 355-397; Angus Vine, ‘Etymology, Names and the Search for Origins: Deriving the Past in Early Modern England’, *The Seventeenth Century* 21.1 (2006), pp. 1-21; Angus Vine, *In Defiance of Time. Antiquarian Writing in Early Modern England* (Oxford: Oxford University Press, 2010); Peter N. Miller, *Peiresc's History of Provence. Antiquarianism and the Discovery of a Medieval Mediterranean* (Philadelphia: American Philosophical Society, 2011); Peter N. Miller, *Antiquarianism and intellectual life in Europe and China, 1500-1800* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2012); Miller, ‘Major trends’; Angus Vine, ‘Copiousness, conjecture and collaboration in William Camden’s *Britannia*’, *Renaissance Studies* 28.2 (2014), pp. 225-241.

⁴ In het bijzonder: Momigliano, ‘Ancient History and the Antiquarian’ en ‘The Rise of Antiquarian Research’.

1. VOORSTELLING VAN HET CORPUS

De tweespalt in de vroegmoderne historiografie was bijzonder duidelijk zichtbaar in het populaire genre van de ‘nationale geschiedenis’. Omdat deze tak van de geschiedschrijving uitgebreid aandacht besteedde aan vroege geschiedenis, werden haar vertegenwoordigers zeer sterk geconfronteerd met de vraag hoe men het best met historisch bronnenmateriaal omsprong. Deze traditie is daarom bijzonder interessant voor een studie van dit aspect van historiografie. In deze bijdrage zal ik vertrekken vanuit een concrete ‘case study’ die een goede illustratie kan bieden van de dubbele traditie binnen de vroegmoderne geschiedschrijving.

Als basis voor mijn analyse heb ik vijf Noord-Europese nationale geschiedenissen geselecteerd die door hun thema en doelstellingen zeer nauw met elkaar verbonden zijn en frequent met elkaar in dialoog treden. Door de zeer sterke gelijkenis in hun onderwerp en de context waarbinnen ze functioneerden, vormen deze teksten een ideale basis voor een methodologische vergelijking. Ze vertrokken immers van een gelijklopend corpus van historisch bronnenmateriaal en schreven voor hetzelfde doelpubliek, waardoor hun methodologische divergentie niet verklaard kan worden door verschillen in hun uitgangssituatie of uiteenlopende lezersverwachtingen. Dit blijkt bijzonder duidelijk uit de werken van Pontanus en Meursius. Ze werden geschreven over hetzelfde onderwerp, tijdens dezelfde periode en in opdracht van dezelfde werkgever, maar volgen geheel uiteenlopende modellen van geschiedschrijving, zoals Skovgaard-Petersen expliciet heeft aangegeven.⁵

De vijf hieronder besproken werken dateren alle uit de 16de en 17de eeuw. Ze ontstonden niet erg lang nadat de nieuwe historiografische modellen die sinds de Renaissance in Italië ontwikkeld werden, waren doorgedrongen tot noordelijk Europa,⁶ maar op een moment waarop de beide stromingen zich wel al voldoende hadden ontwikkeld om deze twee divergente vormen van geschiedschrijving duidelijk waar te nemen. Deze Noord-Europese werken vertegenwoordigen zowel traditionele als ‘antiquarische’ vormen van vroegmoderne geschiedschrijving.

⁵ Karen Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV (1588-1648). Studies in the Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius* (Copenhagen: Museum Tusulanum, 2002), p. 17. Zie ook: Karen Skovgaard-Petersen, ‘Two Trends of Historiography at the Court of King Christian IV (1588-1648). The Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius’, in J.F. Alcina et al. (eds.), *Acta conventus Neo-Latini Bariensis* (Tempe: Medieval and renaissance texts and studies, 1998), p. 541; Karen Skovgaard-Petersen, ‘Pontanus’ og Meursius’ Danmarkshistorier. Nogle betragtninger over deres plads i historiografiens historie’, *Historisk Tidsskrift* 99.2 (1999), p. 387; Karen Skovgaard-Petersen, ‘By the Direction of the most Noble and Distinguished Christen Friis. The Influence of Chancellor Christen Friis (1581-1639) on the Histories of Denmark by Johannes Pontanus (1571-1639) and Johannes Meursius (1579-1639)’, *Daphnis* 32 (2003), p. 199.

⁶ Grafton, *The footnote*, pp. 75-77; Miller, *Peiresc’s Europe*, p. 12; Grafton, *What was History?*, pp. 21-32; Guion, ‘Comment écrire l’histoire’, pp. 9-12; Miller, ‘Antiquarianism and intellectual life’, p. 3.

Het oudste werk in het corpus is *Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus*, geschreven door de katholieke bisschop van Uppsala, Johannes Magnus, en postuum gepubliceerd in 1554. Magnus' *Historia* gold gedurende lange tijd als het standaardwerk over Zweedse geschiedenis en kende meerdere herdrukken.⁷ De tekst is een voorbeeld van traditionele historiografie.⁸

Het tweede werk dat ik hier zal behandelen is Philipp Clüvers *Germania antiqua*, gedrukt in 1616 en herdrukt in 1631. Dit werk bood een lange en zeer gedetailleerde beschrijving van het oude 'Germania' en zijn bewoners in al hun aspecten. Clüver was in de eerste plaats een geograaf en stond vooral bekend om zijn empirische aanpak en zijn kritische houding tegenover antieke teksten.⁹ In zijn *Germania antiqua* koos hij dan ook resoluut voor de nieuwe 'antiquarische' benadering van geschiedschrijving.

Enkele decennia later, in de jaren 1630, verschenen twee Latijnse geschiedenissen van Denemarken, beide geschreven op vraag van de Deense koning Christian IV¹⁰ en niet in het minst bedoeld als reactie op Magnus' notoir anti-Deense geschiedenis van Zweden.¹¹ Johannes Isacius Pontanus' *Rerum Danicarum historia* en Johannes Meursius' *Historia Danica* behoren, zoals Karen Skovgaard-Petersen geheel terecht heeft aangegeven, respectievelijk tot de 'antiquarische' en de traditionele tak van de vroegmoderne geschiedschrijving.¹²

Het vijfde en laatste werk dat hier de revue zal passeren, maakt deel uit van Hugo Grotius' *Historia Gotthorum*. Dit immense volume, voor een groot deel opgebouwd uit edities en vertalingen van laat-antieke historiografie, wordt ingeleid door 70 bladzijden 'Prolegomena' die een beknopte samenvatting bieden van de geschiedenis van de Goten en als een historiografisch werk op

⁷ Kurt Johannesson, *Gotisk renässans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker* (Stockholm: Almqvist och Wiksell International, 1982), pp. 102-114; Karen Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 93-94; Karen Skovgaard-Petersen, 'Arguments against Barbarism. Early Native, Literary Culture in three Scandinavian National Histories', *Renaissanceforum* 5 (2008), pp. 1, 3 en 15; Karen Skovgaard-Petersen, 'Historical Writing in Scandinavia', in José Rabasa et al. (eds.), *The Oxford History of Historical Writing* (Oxford: Oxford University Press, 2012), III, 453.

⁸ Voor een uitgebreide beschrijving van de visie op historiografie die uit dit werk blijkt, zie: Johannesson, *Gotisk renässans*, pp. 102-114. Ook Skovgaard-Petersen plaatst Magnus' in de traditionele tak van de historiografie: Skovgaard-Petersen, 'Arguments against Barbarism', p. 15 en Skovgaard-Petersen, 'Historical Writing in Scandinavia', p. 453.

⁹ H.A.M. van der Heijden, 'Philippus Cluverius and Dutch Cartography. An Introduction', *Quaerendo* 32 (2004), pp. 225 en 232.

¹⁰ Skovgaard-Petersen, 'Two Trends of Historiography', p. 541; Skovgaard-Petersen, 'Pontanus' og Meursius' Danmarkshistorier', p. 387; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 11 en 26-27; Skovgaard-Petersen, 'By the Direction of the most Noble and Distinguished Christen Friis. The Influence of Chancellor Christen Friis', passim.

¹¹ Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 26 en 93; Skovgaard-Petersen, 'By the Direction of the most Noble and Distinguished Christen Friis', pp. 201-202; Skovgaard-Petersen, 'Arguments against Barbarism', pp. 3-4.

¹² Skovgaard-Petersen, 'Two Trends of Historiography', p. 545; Skovgaard-Petersen, 'Pontanus' og Meursius' Danmarkshistorier', pp. 391 en 395-396; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 17, 338, 368-369 en 411-413; Skovgaard-Petersen, 'Arguments against Barbarism', p. 12; Skovgaard-Petersen, 'Historical Writing in Scandinavia', p. 459.

zich gelezen kunnen worden. Zoals zal blijken, vertoont deze tekst zowel traditionele als ‘antiquarische’ kenmerken.

2. ‘WETENSCHAPPELIJKE’ METHODES: VROEGMODERNE GESCHIEDSCHRIJVERS EN HISTORISCHE BRONNEN

De wetenschappelijke literatuur over de vernieuwing binnen de vroegmoderne historiografie besteedt steevast ruime aandacht aan de omgang met historische bronnen. Daarbij is de nieuwe, kritische houding ten opzichte van historische teksten steeds een belangrijk thema.¹³ Ook de toenemende tendens om naar de primaire bronnen te verwijzen en letterlijke citaten in de tekst te verwerken, komt telkens weer aan bod.¹⁴ Skovgaard-Petersen gebruikt dit laatste kenmerk zelfs als één van de basiscriteria om Pontanus als vernieuwend en Meursius als traditioneel te kwalificeren.¹⁵ Zij biedt een stilistische interpretatie van de aan- of afwezigheid van bronverwijzingen en letterlijke citaten.¹⁶ Deze verwaarloost echter de diepere, methodologische en wetenschapsfilosofische, overwegingen die aan de basis lagen van deze keuze. De manier waarop een geschiedschrijver historische bronnen benadert, is immers een goede indicatie van zijn houding tegenover de ‘wetenschappelijke’ kant van historiografie.

In de volgende paragrafen zal ik aan de hand van het eerder beschreven corpus een vergelijking maken van de omgang met historisch bronnenmateriaal in traditionele en vernieuwende vormen van historiografie. Alle aangehaalde observaties zijn gebaseerd op mijn eigen analyses van de teksten, tenzij anders aangegeven.

Als beginpunt van deze discussie zal ik de aan- of afwezigheid van bronverwijzingen behandelen. Op dit punt is de divergentie tussen traditionele en vernieuwende vormen van historiografie bijzonder uitgesproken. De traditionalisten Magnus en Meursius geven slechts zelden hun bronnen prijs.¹⁷ Enkel aan het begin van nieuwe hoofdstukken bieden ze enigszins systematisch enkele referenties, maar zelfs dan beperken ze zich bijna altijd tot één à twee teksten. Doorheen de tekst komen enkele schaarse bronverwijzingen voor, maar de meeste bladzijden bevatten er geen. De referenties vervullen bovendien geen fundamentele rol in het verhaal. Het gaat enkel om een soort ‘label’ om kort aan te geven wiens versie van het verhaal dit is of om verschillende versies van elkaar te onderscheiden. Meestal komen dergelijke bronverwijzingen

¹³ Momigliano, ‘Ancient History and the Antiquarian’, pp. 2 en 10-11; Grafton, *The Footnote*, pp. 75-77 en 132; Grafton, *What was History?*, passim; Burke, ‘History, Myth and Fiction’, pp. 272-273.

¹⁴ Grafton, *The Footnote*, p. 179; Skovgaard-Petersen, ‘Pontanus’ og Meursius’ Danmarkshistorier’, p. 392; Burke, ‘History, Myth and Fiction’, p. 273.

¹⁵ Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, passim.

¹⁶ Skovgaard-Petersen, ‘Pontanus’ og Meursius’ Danmarkshistorier’, p. 399; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, p. 240.

¹⁷ Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 133, 240, 247 en 422.

gen dan ook voor bij betwiste verhalen. Bij verhalen waarvan maar één versie wordt aangegeven, vervullen ze geen duidelijk aanwijsbare rol.

In Clüvers *Germania antiqua* en in het descriptieve gedeelte van Pontanus' *Rerum Danicarum historia*,¹⁸ daarentegen, zijn bronverwijzingen zeer frequent.¹⁹ Ze komen op elke pagina veelvuldig voor en zelfs een enkele paragraaf bevat regelmatig tientallen referenties. De bronvermeldingen vervullen daarenboven een sleutelfunctie als argumentatiebasis voor de uiteenzetting. De vroegmoderne hervormers van de geschiedschrijving kenden in hun historiografische werken dus een prominente plaats toe aan de duidelijke indicatie van historische bronnen. Toch moet hier een belangrijke kanttekening worden gemaakt. Hoewel het aantal bronvermeldingen drastisch toenam bij de hervorming van de geschiedschrijving, kan er geenszins gesteld worden dat vroegmoderne historiografen trouw en nauwgezet al hun bronnen aangaven.²⁰ De reden hiervoor is meestal niet meteen aanwijsbaar en het beperkte opzet van deze bijdrage laat jammer genoeg niet toe hier verder op in te gaan. Het niet-exhaustieve karakter van de bronvermeldingen neemt echter niet weg dat de keuze om meer referenties aan het bronnenmateriaal toe te voegen een duidelijk statement was in reactie op de traditionele historici die hun bronnen slechts zelden vermeldden. Het vormt een eerste belangrijke indicatie dat de 'wetenschappelijke' kant van de historiografie de centrale plaats innam in de visie van de vernieuwers.

De situatie wordt echter nog ingewikkelder. Naast deze twee uitersten kan er namelijk ook nog een intermediaire positie worden vastgesteld. Deze is te zien in het narratieve gedeelte van Pontanus' werk²¹ en in Grotius' 'Prolegomena'. Deze teksten bieden regelmatig bronvermeldingen, maar de frequentie van referenties ligt toch duidelijk lager dan in Pontanus' 'Descriptio' en Clüvers *Germania antiqua*. De aanwezige bronvermeldingen vervullen verder wel dezelfde cruciale functie als basis voor de hele argumentatie, net zoals de referenties in de 'antiquarische' werken, *Germania antiqua* en Pontanus' 'Descriptio'. In beide teksten blijkt de schrijver een gulden middenweg te hebben gekozen die typisch antiquarische kenmerken tracht te combineren met traditionele idealen. We lijken hier te maken te hebben met een 'hybride' vorm, die oude en nieuwe visies met elkaar probeert te verzoenen.

¹⁸ De 'Chorographica Daniae Descriptio' vormde het tweede deel van Pontanus' *Rerum Danicarum historia* en zal in het vervolg van deze bijdrage worden aangeduid met de term 'Descriptio'.

¹⁹ Skovgaard-Petersen, 'Two Trends of Historiography', p. 544; Skovgaard-Petersen, 'Pontanus' og Meursius' Danmarkshistorier', p. 393; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 133, 170-171 en 413; Skovgaard-Petersen, 'Arguments against Barbarism', p. 12.

²⁰ Cf. Skovgaard-Petersen over Pontanus' inconsequente bronvermelding: Skovgaard-Petersen, 'Two Trends of Historiography', pp. 544-545; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 369-374.

²¹ Het eerste deel van Pontanus' *Rerum Danicarum historia*, dat geen aparte titel heeft meegekregen.

Aan de frequentie van bronvermeldingen is een ander betekenisvol aspect nauw verbonden: de gedetailleerdheid van de referenties zelf. Grofweg kunnen drie grote categorieën worden onderscheiden:

1. Zeer beknopt: naam van de auteur
2. Beknopt: naam van de auteur en van het werk
3. Gedetailleerd: naam van de auteur en van het werk en een aanduiding van boek, hoofdstuk en paragraaf. Deze vorm vertoont de grootste gelijkheid met ons huidige voetnotensysteem en is in feite een intellectuele voorloper daarvan.²²

Voorkeuren voor specifieke referentietypes blijken sterk verbonden te zijn aan de traditionele of ‘antiquarische’ visie van de auteur. De typisch ‘antiquarische’ teksten van Clüver en Pontanus’ ‘Descriptio’, die het hoogste aantal bronreferenties bieden, bieden overwegend referenties van het gedetailleerde type drie. Meursius en Magnus, vertegenwoordigers van de traditionele historiografie met zijn schaarste aan bronverwijzingen, opteren daarentegen voor referentietypes één en twee. Schematisch kan dit als volgt worden voorgesteld:

	Traditioneel	Vernieuwend
Aantal bronverwijzingen	Laag	Zeer hoog
Referentietype	Overwegend 1, soms 2, zelden 3	Meestal 3, soms 1 of 2

De narratieve teksten van Pontanus’ narratieve sectie en Grotius’ ‘Prolegomena’ vertonen een voorkeur voor referenties van types één en twee, net zoals de traditionalisten. Een verhoogde aanwezigheid van bronvermeldingen, een typisch ‘antiquarisch’ kenmerk, komt hier dus voor in combinatie met een traditionele voorkeur voor weinig gedetailleerde referenties. Weeral blijken deze beide teksten dus te schipperen tussen de ‘antiquarische’ en de traditionele idealen. Dit doet opnieuw de vraag rijzen tot welk van beide takken van de vroegmoderne historiografie zij het best gerekend kunnen worden: zijn het traditionele teksten met enkele ‘antiquarische’ toevoegingen of toch eerder ‘antiquarische’ teksten die traditionele stijlidealen nastreven? Een antwoord kan enkel gevonden worden door verdere studie van de andere kenmerken van deze werken.

Ook het tweede aspect dat hier besproken zal worden, de aan- of afwezigheid van letterlijke citaten blijkt direct verbonden te zijn aan de visie op geschiedschrijving. De ‘antiquarische’ tak van de historiografie, met zijn talrijke bronvermeldingen, bevat ook bijzonder veel letterlijke citaten. Dit komt duidelijk naar voren in Clüvers *Germania antiqua* en Pontanus’ *Rerum Dani-*

²² Over de functies van moderne voetnoten, zie: Grafton, *The Footnote*, pp. 4-5, 7-8, 22-23 en 178.

carum historia,²³ vooral in het descriptieve gedeelte. Deze teksten zijn vervuld van letterlijke citaten, die variëren in lengte van enkele woorden tot hele paragrafen en zelfs passages van meerdere pagina's. De traditionele geschiedensissen van Magnus en Meursius, daarentegen, bevatten amper letterlijke citaten en de aanwezige citaten zijn stevast kort: enkele zinnen, hoogstens een korte paragraaf.²⁴

Grotius heeft ook in deze kwestie de gulden middenweg gekozen. Zijn 'Prolegomena' bevatten een aanzienlijke, maar niet bijzonder grote, hoeveelheid aan citaten van verschillende lengtes. Pontanus' narratieve hoofdstukken vertonen op dit punt dan weer veel variatie: sommige boeken, zoals het eerste boek over de Cimbrisch-Teutoonse aanval op Rome, bevatten amper citaten, terwijl in andere boeken, bijvoorbeeld boek vijf, veelvuldig citaten voorkomen. Ook in lengte is de variatie enorm: korte zinnnetjes en paragrafen, maar ook pagina's en zelfs integrale historische werken.

Net zoals bij de bronverwijzingen, is er een cruciaal verschil in de functie van de citaten. In traditionele historiografie fungeren ze veeleer als illustraties. Ze hebben geen functie in de argumentatie en ze zijn niet van groot belang voor het verhaal. In de 'antiquarische' geschiedschrijving is de situatie helemaal anders. Citaten vormen hier, samen met bronvermeldingen, de basis van de hele argumentatie en worden ook als dusdanig voorgesteld. Ze vormen samen met de referenties het 'bewijsmateriaal' waaraan de auteur zijn gezag ontleent en dat de correcte reconstructie van het verleden moet waarborgen.²⁵

Ook in Grotius' 'Prolegomena' en Pontanus' narratieve hoofdstukken, de 'hybride' teksten, zijn letterlijke citaten stevig ingebed in de argumentatie als 'bewijsmateriaal'. Deze vaststelling helpt ons bij de vraag in welke traditie deze 'hybriden' thuishoren. De toename van bronverwijzingen en letterlijke citaten ten opzichte van de traditionele geschiedschrijving en hun centrale functie als historisch bewijsmateriaal tonen duidelijk dat deze teksten op methodologisch vlak dichter aanleunen bij het 'antiquarische' ideaal dan bij de traditionele visie.

Bovendien is zowel bij Pontanus als bij Grotius een ander cruciaal kenmerk terug te vinden dat deze hypothese versterkt. Beide narratieve teksten zijn vergezeld van een bundel historische teksten die wij met een moderne term als een 'bronnenboek' zouden omschrijven. Het gaat om een collectie van originele historische teksten die als bron fungeerden voor de geschiedenistekst.

²³ Skovgaard-Petersen, 'Two Trends of Historiography', pp. 544 en 547-548; Skovgaard-Petersen, 'Pontanus' og Meursius' Danmarkshistorier', p. 393; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 151, 171, 360, 369, en 413; Skovgaard-Petersen, 'Historical Writing in Scandinavia', pp. 459-460.

²⁴ Meursius mijdt citaten: Skovgaard-Petersen, 'Pontanus' og Meursius' Danmarkshistorier', pp. 396-397; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 239, 247, 359 en 422; Skovgaard-Petersen, 'Historical Writing in Scandinavia', p. 460.

²⁵ Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 362-363 en 367-368.

Pontanus plaatste zijn 'bronnenboeken' telkens als appendices aan het einde van de afzonderlijke boeken. Bij Grotius vormen de historische bronnen het leeuwendeel van het werk en functioneren de 'Prolegomena' als hun inleiding. Grotius biedt zijn lezer namelijk integrale edities en vertalingen van een aantal laat-antieke geschiedkundige werken en 'Elogia' waarin hij belangrijke passages uit tal van historische werken samenbrengt ter ondersteuning van zijn 'Prolegomena'. Deze verzamelingen van teksten vertonen zelf duidelijk de kenmerken van de 'antiquarische' opvattingen. Ze worden letterlijk geciteerd en zijn steeds vergezeld van een gedetailleerde bronvermelding van type drie. Een dergelijke afsplitsing van het 'bewijzende' bronnenmateriaal van de eigenlijke geschiedenistekst is bovendien ook bij andere auteurs geattesteerd, met eenzelfde doeleinde.²⁶

Pontanus' narratieve hoofdstukken en Grotius' inleiding hebben naast hun matige hoeveelheid bronreferenties en citaten nog een opmerkelijk kenmerk met elkaar en met de traditionele historiografen gemeen. Ze vertonen beide een narratieve structuur, terwijl Pontanus' 'Descriptio' en Clüvers *Germania antiqua* thematisch geordende, systematische beschrijvingen bieden, die in de wetenschappelijke literatuur als de typische vorm van vernieuwende 'antiquarische' geschiedschrijving worden beschouwd.²⁷ Hoewel het bestaan van narratieve varianten binnen de 'antiquarische' historiografie al in de jaren 1960 door Momigliano werd aangegeven,²⁸ lijken deze vormen van geschiedschrijving tot nog toe bitter weinig aandacht te hebben gekregen.

Pontanus' en Grotius' 'hybride' teksten vormen mooie voorbeelden van dergelijke alternatieve structuren voor 'antiquarische' geschiedschrijving. Ze kunnen begrepen worden als een concrete uitdrukking van een conflict van idealen. Hun uitgebreide aandacht voor bronvermelding, hun letterlijke citaten en hun appendices met primaire bronnen tonen dat deze auteurs geloofden in het 'antiquarische' ideaal van een zorgvuldige, expliciete reconstructie van de geschiedenis op basis van historisch bronnenmateriaal. Hun keuze voor minder gedetailleerde referenties, minder citaten en het afzonderen van een deel van hun bronnen wijzen er dan weer op dat ze ook belang hechtten aan het traditionele ideaal van het vlot leesbare en retorisch gestileerde historisch relaas. Op dit punt zal verder worden ingegaan in het volgende deel van deze bijdrage, dat zich op de stilistische kant van de geschiedschrijving zal concentreren.

²⁶ Grafton, *The Footnote*, pp. 7-8.

²⁷ Momigliano, 'Ancient History and the Antiquarian', p. 3; Momigliano, 'The Rise of Antiquarian Research', pp. 61-62; Skovgaard-Petersen, 'Pontanus' og Meursius' Danmarkshistorier', p. 391; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 150 en 417.

²⁸ Momigliano, 'The Rise of Antiquarian Research', pp. 61 en 72. Skovgaard-Petersen wijst bovendien op het bestaan van een aantal andere 'hybride' teksten, cf. Skovgaard-Petersen, 'Pontanus' og Meursius' Danmarkshistorier', p. 392 en Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, p. 151.

Ten derde verdient ook de concrete behandeling van historische bronnen hier zeker aandacht. De nieuwe, kritische omgang met historische teksten is één van de meest cruciale en tevens best bekende kenmerken van de vernieuwing binnen de vroegmoderne historiografie.²⁹ Het was dan ook één van de centrale onderwerpen in de theoretische traktaten van deze periode.³⁰ Ook dit aspect vertoont een sterke correlatie met de frequentie van bronverwijzingen en letterlijke citaten. En ook hier is de divergentie tussen traditionele en ‘antiquarische’ geschiedschrijving immens.

In traditionele historiografie presenteerde de schrijver een eenduidig, chronologisch geordend verhaal van de geschiedenis, zonder veel bronverwijzingen en citaten. Een uitgebreide argumentatie is niet aanwezig. Van de lezer wordt duidelijk verwacht dat hij de historiograaf op zijn woord zal geloven.³¹ Er is dus ook geen kritische benadering van historische bronnen in de teksten aanwezig. Magnus en Meursius beantwoorden aan dit patroon.³² De nieuwe ‘antiquarische’ tak van de geschiedschrijving, daarentegen, huldigde een heel andere aanpak. De basis van hun argumentatie berust op het systematisch verzamelen, kritisch beoordelen en zorgvuldig vergelijken van alle beschikbare informatie.³³ Daarbij werden gegevens over de auteur en kennis over een hele schare aan hulpwetenschappen, zoals chronologie, geografie en tal van natuurwetenschappen, ingezet om de betrouwbaarheid van historische bronnen te bepalen.³⁴ Auteurs die tot deze strekking behoren gaan veelvuldig en zeer expliciet in op hun reconstructie van het verleden en de methodes die ze daarbij gebruikt hebben. In tegenstelling tot de traditionele historici, gingen ze er duidelijk niet van uit dat de lezer hen zomaar zou geloven, maar verschaften ze aan hun publiek het materiaal om zichzelf te overtuigen. Bronverwijzingen waren daarbij cruciaal. Om aan te tonen dat hij de beste informatie had gebruikt, moest de auteur namelijk eerst en vooral zijn bronnen identificeren.³⁵ Dit was bijzonder belangrijk omdat sommige auteurs beter geschikt waren voor specifieke verhalen dan andere, en dit om meerdere redenen. Hun betrouwbare of onbetrouwbare reputatie en hun context waren van belang om te bepalen welke bronauteurs geschikt waren. Veelvoorkomende overwegin-

²⁹ Zie noot 13.

³⁰ Momigliano, ‘Ancient History and the Antiquarian’, pp. 2 en 10-11; Grafton, *The Footnote*, pp. 75-77 en 132; Grafton, *What was History?*, passim; Burke, ‘History, Myth and Fiction’, pp. 272-273.

³¹ Cf. Skovgaard-Petersen uiteenzetting over de bron van autoriteit in Meursius’ en Pontanus’ werken: Skovgaard-Petersen, ‘Two Trends of Historiography’, p. 548; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 399-401 en 413.

³² Skovgaard-Petersen, ‘Two Trends of Historiography’, p. 548; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 399-401 en 413.

³³ Skovgaard-Petersen, ‘Two Trends of Historiography’, p. 548; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 399-401 en 413.

³⁴ Donald R. Kelley, ‘Between History and System’, in Gianna Pomata-Nancy Siraisi (eds.), *Historia. Empiricism and Erudition in Early Modern Europe* (Cambridge: MIT, 2005), p. 222; Grafton, *What was History?*, pp. 24, 92-96 en 104.

³⁵ Zie Grafton, *The Footnote*, passim, voor voorbeelden van dit gebruik van citaten.

gen waren daarbij toegang tot betrouwbare informatie en het vermogen om ‘objectief’ te blijven. Daarom werd aan de naam van de auteur vaak een opmerking toegevoegd, waarin zijn waarde als bron werd aangegeven, in positieve of negatieve zin:

Verum Syllae, qui in Marium, ut innuimus, iniquior fuit, minus hic fidei, praesertim ipsi de se quoque verba facienti, tribuendum.³⁶

“Maar aan Sylla, die Marius al te vijandig gezind was, zoals we al aangaven, moet hier minder vertrouwen worden geschonken, in het bijzonder omdat hij ook nog eens over zichzelf vertelt.”

Credibilis sane erat, Tacitum, provinciae Galliae Belgicae quondam procuratorem, quum librum singularem de una terra Germania edere instituisset, diligentius curiosiusque in eam terram gentemque inquisivisse, quam Ptolemaeum Aegyptium, totius orbis descriptorem.³⁷

Het was beslist geloofwaardiger dat Tacitus, eens de gouverneur van de provincie Gallia Belgica, toen hij had besloten een boek over de streek ‘Germania’ te schrijven, met meer zorg en interesse onderzoek deed naar dat land en volk, dan Ptolemaeus, een Egyptenaar die de hele wereld beschreef.

Ego quin vero sit Iornandis, cui ex popularibus suis id nosse promptius fuit, scriptura non dubito.³⁸

Ik twijfel er niet aan dat Iornandes’ schrijfwijze correct is, aangezien het voor hem gemakkelijk was dit te weten te komen van zijn landgenoten.

De toevoeging van letterlijke citaten vormde in deze context een meerwaarde omdat het de lezer directe toegang verschafte tot het ‘historische bewijsmateriaal’. Citaten vormden een garantie dat de schrijver niet had gelogen, een functie die ze ook in latere eeuwen behielden.³⁹

Clüver, Pontanus en Grotius getuigen allen van deze kritische houding en gaan uitgebreid in op hun redeneringen. Dit geeft ons meteen een bijkomend argument om Pontanus’ en Grotius’ narratieve teksten binnen de ‘antiquarische’ historiografie te plaatsen. De kritische omgang met historische bronnen en de centrale plaats hiervan in ‘antiquarische’ geschiedschrijving bieden bovendien een tweede, zeer sterke indicatie van het grote belang dat deze vernieuwers hechtten aan de ‘wetenschappelijke’ kant van historiografie.

³⁶ Johannes Isacius Pontanus, *Rerum Danicarum historiae libri decem* (Amsterdam: Ioannes Ianssonius, 1631), p. 7.

³⁷ Philipp Clüver, *Germaniae Antiquae Libri Tres* (Leiden: Ludovicus Elzevir, 1616), I, 94.

³⁸ Hugo Grotius, *Historia Gothorum, Vandalorum, & Langobardorum* (Amsterdam: Ludovicus Elzevir, 1655), p. 3, in een discussie over de spelling van de naam ‘Scanzia’.

³⁹ Over de functies van moderne voetnoten, zie: Grafton, *The Footnote*, pp. 4-5, 7-8, 22-23 en 178.

3. HISTORIOGRAFIE EN STIJL: LITERAIRE KWESTIES

De tweede zijde van de geschiedschrijving die ik in deze bijdrage onder de aandacht wil brengen, is de stilistische dimensie. Dit aspect vertegenwoordigt de 'literaire' kant van historiografie en biedt dus een goede indicatie van de plaats die retorische beschouwingen innamen in de verschillende visies op geschiedschrijving.

Een uitvoerige bespreking van de stijl van twee van de hier behandelde werken, Meursius' *Historia Danica* en Pontanus' *Rerum Danicarum historia*, is te vinden in het werk van Skovgaard-Petersen, al blijft haar analyse overwegend descriptief.⁴⁰ Zij structureert haar bevindingen rond de tegenstelling tussen een homogene stijl met veel aandacht voor retorische stilering in het traditionele werk van Meursius en een heterogene stijl met verwaarlozing van de stilistische dimensie bij de vernieuwer Pontanus.⁴¹ Het al dan niet invoegen van bronverwijzingen en letterlijke citaten, die de uniforme stijl van de auteur doorbreken, wordt daarbij als de belangrijkste oorzaak van deze tegenstelling aangewezen. Traditionele geschiedschrijvers vermeden volgens Skovgaard-Petersen bronvermeldingen en citaten omdat een homogene stijl in hun visie van cruciaal belang was voor goede historiografie.⁴²

Deze redenering biedt zeker een deel van de verklaring voor de grote verschillen tussen traditionele en 'antiquarische' historiografen. Er wordt echter voorbijgegaan aan een diepere reden voor deze divergentie, die in het bijzonder bij de vernieuwers een fundamentele rol speelde in de vormgeving van hun werken. Het duldt geen twijfel dat traditionele historici een homogene, retorisch verzorgde stijl nastreefden. Dat de vernieuwers blijk gaven van beduidend minder bekommernis om hun literaire stijl, staat eveneens buiten kijf. En ook hun cultivering van een heterogene stijl kan niet ontkend worden.⁴³ Deze divergentie in zijn geheel herleiden tot een zaak van puur retorische overwegingen, zoals Skovgaard-Petersen geneigd is te doen, is echter een al te simplistische voorstelling van de situatie.⁴⁴

Er is namelijk een belangrijk caveat nodig bij Skovgaard-Petersens verbinding van de tegenstelling tussen een heterogene en een homogene stijl met de aan- of afwezigheid van referenties en citaten. Uit mijn eigen analyses is

⁴⁰ Skovgaard-Petersen biedt een uitgebreide bespreking van de stijl van Pontanus' en Meursius' werken in *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 331-392.

⁴¹ Skovgaard-Petersen, 'Two Trends of Historiography', pp. 544-545; Skovgaard-Petersen, 'Pontanus' og Meursius' Danmarkshistorier', pp. 394 en 404; Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 331-392; Skovgaard-Petersen, 'Arguments against Barbarism', pp. 12 en 15.

⁴² Skovgaard-Petersen, 'Two Trends of Historiography', pp. 545 en 547.

⁴³ Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 334-335; Skovgaard-Petersen, 'Arguments against Barbarism', pp. 12 en 15; Skovgaard-Petersen, 'Historical Writing in Scandinavia', pp. 459-460.

⁴⁴ Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, pp. 240 en 368-369; Skovgaard-Petersen, 'Historical Writing in Scandinavia', pp. 459-460.

gebleken dat deze eenvoudige tegenstelling inderdaad zonder problemen kan worden toegepast op de uitersten van het stijlspectrum. De traditionalisten Magnus en Meursius vertonen een volledig homogene stijl, terwijl Clüvers *Germania antiqua* en Pontanus' 'Descriptio' getuigen van een bijzonder heterogene stijl.

Maar wanneer we deze redenering proberen door te trekken naar het narratieve deel van Pontanus' *Rerum Danicarum historia* en Grotius' 'Prolegomena', stoten we al snel op de beperkingen van dit al te eenvoudige schema. Pontanus' narratieve hoofdstukken en Grotius' 'Prolegomena' beantwoorden, zoals eerder werd aangetoond, aan de nieuwe 'antiquarische' eisen op het vlak van inhoud en zouden dus volgens het patroon van Skovgaard-Petersen een heterogene stijl met weinig oog voor retorische vormgeving moeten vertonen. Toch vertonen beide teksten een tamelijk homogene stijl en verraden ze duidelijke aandacht voor de stilistische vormgeving, ondanks de aanwezigheid van een aanzienlijk aantal bronverwijzingen en citaten. Sterker nog, Grotius' 'Prolegomena' heeft een zeer hoog retorisch gehalte en vertoont een uiterst verzorgde stijl. Dit werd ongetwijfeld mede ingegeven door de functie van de tekst binnen *Historia Gotthorum* als brief aan de lezer en dedicatie, een genre dat doorgedreven retorische vormgeving vereist, ongeacht de intellectuele visie die erachter schuilt. Ook Pontanus' narratieve hoofdstukken worden gekenmerkt door een vlot leesbare, vloeiende stijl, terwijl ze toch zeer duidelijk getuigen van een uitgebreide 'antiquarische' studie. Zoals eerder vermeld, bieden deze narratieve teksten van Pontanus en Grotius ons voorbeelden van oprechte, en succesvolle, pogingen om de twee historiografische idealen met elkaar te verzoenen: een 'antiquarische' reconstructie van de geschiedenis aan de hand van een doordachte, kritische omgang met historisch bronnenmateriaal verpakt in een traditionele, vlot leesbare geschiedenis. Zo demonstreren ze dat de beide idealen elkaar geenszins uitsluiten en dat de tegenstelling tussen een homogene en een heterogene stijl met enige omzichtigheid moet worden behandeld in de beschrijving van de divergentie tussen traditionele en 'antiquarische' historiografie. De verklaring hiervoor ligt in de nauwe band tussen vorm en inhoud bij de hervorming van de vroegmoderne geschiedschrijving.

Zoals gebleken is uit het voorgaande, traden, tegelijk met deze stilistische verandering, ook in de inhoud van historiografische werken belangrijke verschuivingen op. De verschuiving van de bron van autoriteit van de auteur naar de zichtbare argumentatie wijst op een fundamentele verandering in de vroegmoderne kennissystemen. Wanneer men kijkt naar de bredere intellectuele context van deze periode, kan dit verklaard worden door de omschakeling naar een empirisch wetenschapsmodel en de opkomst van sceptische bewegingen die kritiek leverden op de betrouwbaarheid van his-

toriografie.⁴⁵ Deze maatschappelijke tendensen leidden tot een hervorming van de studie van de geschiedenis die zich eerder op het vlak van de inhoud dan van de stijl concentreerde, maar wel een diepe impact had op de stilistische vormgeving van de historiografie.⁴⁶ Het opgeven van de traditionele stijlidealën door de nieuwe ‘antiquarische’ historici en hun keuze voor een heterogene stijl moeten begrepen worden in directe verbinding met deze inhoudelijke hervormingen. Ze waren het resultaat van een complexe wisselwerking tussen inhoudelijke en vormelijke eisen. Er kan duidelijk vastgesteld worden dat de nadruk op de ‘wetenschappelijke’ kant van de geschiedschrijving bij de vernieuwers in het algemeen gepaard ging met een afname van de aandacht voor retorische vormgeving. Maar zoals de teksten van Pontanus en Grotius aantonen, was een retorische vormgeving niet inherent onverenigbaar met de inhoudelijke vereisten van ‘antiquarische’ historiografie. Het was mogelijk om ‘hybride’ teksten te creëren die hun vernieuwende omgang met historische bronnen verzoenden met een elegante stijl, zonder evenwel hun aandacht voor de ‘wetenschappelijke’ kant van hun werk uit het oog te verliezen. Kortom, een historiografisch werk kon zonder enig probleem tegelijk aan de inhoudelijke eisen van de ‘antiquarische’ geschiedschrijving en de vormelijke idealen van de traditionalisten voldoen.

Er zijn echter andere stijlkenmerken die een betrouwbaardere indicatie kunnen bieden van de tegenstelling tussen traditionele en ‘antiquarische’ historiografie. Met name het gebruik van specifieke stijlfiguren of net het mijden ervan, was duidelijk verbonden aan de opvattingen van de auteur. Eén van de meest opvallende stijlverschillen ligt in de omgang met fictieve toespraken. Deze literaire techniek, die redevoeringen in de mond van historische personages legde, was een belangrijk punt van discussie onder historici sinds de Italiaanse Renaissance.⁴⁷ De traditionele tekst van Meursius bevat talloze dergelijke toespraken⁴⁸ en ook Magnus maakt van tijd tot tijd gebruik van deze stijlfiguur. Clüver, Pontanus en Grotius, de vernieuwers, in tegendeel, vermijden zulke toespraken. De aan- of afwezigheid van deze stijlfiguur blijkt veel consequenter verbonden te zijn aan de verschillen in de onderliggende visies op geschiedschrijving dan de tegenstelling homogene versus heterogene stijl.

De eerder besproken wisselwerking tussen inhoudelijke en vormelijke eisen verklaart waarom de houding tegenover fictieve toespraken een veel betere

⁴⁵ Momigliano, ‘Ancient History and the Antiquarian’, p. 10; Momigliano, ‘The Rise of Antiquarian Research’, pp. 57 en 72-73; Heijden, ‘Philippus Cluverius and Dutch Cartography’, p. 232; Burke, ‘History, Myth and Fiction’, pp. 263 en 265-269.

⁴⁶ Miller, ‘Major Trends in European Antiquarianism’, pp. 246-247.

⁴⁷ Grafton, *What was History?*, pp. 43-46; Guion, ‘Comment écrire l’histoire’, pp. 17-18; Burke, ‘History, Myth and Fiction’, pp. 261-262 en 265.

⁴⁸ Skovgaard schrijft dit kenmerk echter op al te simplistische wijze toe aan de invloed van Meursius’ hoofdbron, Hans Svaning: Skovgaard-Petersen, *Historiography at the Court of Christian IV*, p. 643.

indicatie biedt van de opvattingen van de auteur. Deze keuze was namelijk direct verbonden aan één van de basisregels van de vernieuwers: een goede historicus geeft enkel de zuivere waarheid weer.⁴⁹ De toespraken die frequent werden ingevoegd in traditionele geschiedkundige werken voldeden bijna nooit aan deze standaard. Enkel als de toespraak letterlijk in de bronnen was overgeleverd, kon men deze zonder schroom gebruiken.⁵⁰ Kortom, het invoegen van een fictieve toespraak hield een directe overtreding in van de nieuwe ‘antiquarische’ inhoudsvereisten en was dus in se niet te verenigen met ‘antiquarische’ historiografie.

4. VAN LITERATUUR NAAR WETENSCHAP

Dit brengt me bij mijn besluit. Uit de analyses van de twee hierboven beschreven aspecten, het ‘wetenschappelijke’ en het ‘litteraire’, blijkt dat de tegenstelling tussen traditionele en vernieuwende, ‘antiquarische’ historiografie in de vroegmoderne tijd het best begrepen kan worden vanuit de wisselwerking tussen deze twee dimensies. We zien duidelijk twee visies die ten opzichte van elkaar gedefinieerd kunnen worden aan de hand van hun houding tegenover deze twee gezichten van de historiografie, meer bepaald, door de prioriteiten die ze stelden.

De traditionele teksten van Meursius en Magnus worden gekenmerkt door een hoog retorisch gehalte. Ze getuigen van veel aandacht voor de vorm van hun werk, maar hebben weinig oog voor het onderbouwen van hun discours door middel van bronverwijzingen en citaten. Voor hen is het de stijl, de ‘litteraire’ kant van de geschiedschrijving, die het meeste telt.

Clüver en Pontanus’ ‘Descriptio’, daarentegen, tonen veel zorg om hun verhaal op overtuigende wijze te onderbouwen door middel van bronvermeldingen, letterlijke citaten en de expliciete beschrijving van hun kritische omgang met het historisch bronnenmateriaal. Een solide argumentatie is in hun ogen veel belangrijker dan een fraaie stijl. Voor hen staat de ‘wetenschappelijke’ kant van de historiografie centraal.

Tussen deze twee extremen vinden we Grotius’ ‘Prolegomena’ en het narratieve deel van Pontanus’ geschiedenis van Denemarken, die, met succes, de vernieuwende omgang met historische bronnen van de ‘antiquarische’ historici poogden te verzoenen met een zekere retorische elegantie. Uit de voorgaande analyses blijkt dat zij in de eerste plaats toch ‘antiquarische’, ‘wetenschappelijke’, geschiedschrijvers zijn, die door hun aandacht voor stijl een deel van de traditionele ‘litteraire’ idealen trachten te bewaren. Ze verenigen als het ware het beste van beide werelden.

⁴⁹ Guion, ‘Comment écrire l’histoire’, p. 17.

⁵⁰ Burke, ‘History, Myth and Fiction’, p. 265.

In de theoretische traktaten uit de vroegmoderne tijd is dezelfde tweespalt zichtbaar.⁵¹ Binnen de traditie van de 'Artes historicae' zijn in grote lijnen twee trends te onderscheiden. Eén tak probeert vast te houden aan de traditionele idealen, met veel aandacht voor de retorisch-literaire kant van geschiedschrijving.⁵² Een andere tak zet volop in op nieuwe onderzoeksmethodes en legt zo de nadruk op de 'wetenschappelijke' dimensie van historiografie. Deze 'antiquarische' vernieuwers promootten een geheel nieuwe manier om historische teksten te lezen en te schrijven, eerst in Italië en later ook in de rest van Europa.⁵³ Deze beweging was zonder twijfel het product van de grote verschuivingen in de bredere intellectuele context: nieuwe empirische wetenschapsmodellen en sceptische bewegingen brachten ook in de geschiedschrijving hervorming.⁵⁴

De opkomst van deze nieuwe visie op het schrijven van geschiedenis leidde echter een veel belangrijker verschuiving in dan de simpele vervanging van één set regels door een andere. Na een lange traditie van historiografie die door de regels van de retorica werd geregeerd, gaven de vernieuwers de centrale plaats aan het correct vaststellen van de historische waarheid door middel van de meest betrouwbare methodes. Retorische bekommernissen en stijlfiguren verbanden ze één voor één uit de historiografie ten voordele van een 'wetenschappelijke' argumentatie. De vroegmoderne hervormers vervingen de traditionele opvatting die historiografie in de eerste plaats als een literair genre beschouwde, door een visie die de studie van de geschiedenis eerst en vooral als een 'wetenschappelijke' discipline interpreteerde.

⁵¹ Grafton, *What was History?*, pp. 21-32, 34-49 en 60; Guion, 'Comment écrire l'histoire', pp. 9-15 en 21-24; Burke, 'History, Myth and Fiction', p. 265.

⁵² Guion, 'Comment écrire l'histoire', pp. 10-11.

⁵³ Guion, 'Comment écrire l'histoire', pp. 12-13. Zie ook noot 2.

⁵⁴ Zie noot 45.